

LITERATURA POPULAR I PROPAGANDA POLÍTICA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS AL PENEDÈS

RAMON ARNABAT I MATA

Al llarg del segle XIX la literatura popular i la propaganda política van anar íntimament lligades. La lluita ideològica entre partidaris de l'Antic Règim i partidaris del liberalisme va haver d'anar a parar a la literatura popular per a difondre els seus missatges polítics entre la població.

Una població majoritàriament analfabeta i poc interessada per les divagacions teoricopolítiques d'un i altre bàndol.

En aquest article estudiem un cas concret d'aquesta interrelació a partir de dos impresos vilafranquins que ens remetent a les dues grans opcions del segle XIX (canvi o continuïtat) i emmarcats cronològicament durant la Guerra del Francès.

LITERATURA POPULAR I PROPAGANDA POLÍTICA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS AL Penedès

INTRODUCCIÓ

El segle XIX ha vist florir una gran producció literària popular, de canya i cordill se n'acostuma dir, que tenia com a objectiu principal el de difondre entre una població majoritàriament analfabeta els principis polítics dels dos bàndols en lluita: els partidaris de l'Antic Règim i els partidaris del liberalisme. L'objectiu d'aquesta literatura era, com hem dit, el de fer arribar de forma senzilla i entenedora els grans principis polítics dels bàndols enfrontats a la majoria de la població, i per a aconseguir-ho s'utilitzaven sistemes literaris que ja havien donat provada eficàcia en la divulgació d'aspectes religiosos, com els catecismes, les conversacions, els diàlegs i les converses.⁽¹⁾

El sistema emprat per a facilitar aquesta difusió dels missatges polítics era el d'estructurar el discurs en forma de preguntes i respostes. D'aquesta manera trobem sovint que un dels dos personatges fa el paper d'inculte, incrèdul, despistat, etc. i va formulant un seguit de preguntes al seu interlocutor; mentre que l'altre, el que sap de què va l'assumpte del qual es tracta, respon a les preguntes tot aclarint i ampliant la informació de l'ignorant. Les preguntes acostumen a reflectir les preocupacions o dubtes del carrer, i les respostes són, sovint, petites parts del discurs polític redactades de forma entenedora i senzilla, tot seguint exemples de la vida quotidiana per a fer més fàcil l'assumpció del missatge per part dels possibles lectors o oïdors de l'imprès.

Hem utilitzat com a mostra d'aquesta producció literària popular dos papers anònims impresos a la impremta de Francesc Vilalta de Vilafranca durant la Guerra del Francès (1808-1814) i que circularen per la nostra comarca. Aquests dos documents estan servats a l'Arxiu Bibliogràfic Pere Regull del Museu de Vilafranca.⁽²⁾ Un és la *Instrucció popular en forma de catecisme sobre la present guerra contra Napoleó Bona (mala) parte, que traduïda al idioma català, la dedica al general Armament de aquest Principat un afectat Eclisàstich compatri-ci, Imprès en Sevilla a la Impremta Reial, i reimprès a Vilafranca, Impremta de Francisco Vilalta (1812, 64 pàgines); i l'altre és l'Oda, con la que Vilafranca del Penadés celebra el feliz tránsito de S.M. el Señor Don Fernando VII por esta villa a 31 de Marzo de 1814 (Vilafranca, Impremta de Francisco Vilalta, 1814, 7 pàgines).*

LA INSTRUCCIÓ POPULAR

El primer que cal destacar de l'imprès *Instrucció popular* és que es tracta d'una traducció i reimpressió d'un fullet publicat a Sevilla el mateix any 1812 (any de la publicació de la Constitució de Cadis). Aquest document, tot i que sense mostrar-se totalment oposat a la Constitució recentment aprovada, es decanta clarament cap al bàndol absolutista en centrar la guerra contra el francès en l'aspecte religiós. El seu traductor i difusor és, com el mateix títol ens indica, un eclesiàstic. Un personatge conscient que a Catalunya qualsevol divulgació de les idees polítiques passava per la utilització de la llengua del país, com remarca a les pàgines introductòries, manilevant una frase d'un llibre d'exercicis espirituals: «*Lo llenguatje de la Pàtria (o idioma natiu) es llenguatje estimat, llenguatje afable, y molt amable.*»

A la introducció el seu traductor intenta fixar les raons que l'han portat a realitzar la traducció i posterior difusió d'aquest imprès. Segons ens diu, era important que el poble fos instruït perquè d'aquesta manera seria més conscient i prendria posició davant la crisi que patia el país, aïhora que disminuiria el nombre d'*afrancesats* (partidaris dels francesos a Catalunya). El clergue-traductor té molt clar que la tasca del sacerdot és il·lustrar el poble, i això és el que pretén amb aquest catecisme que ell tradueix i difon:

La experiència nos ha fet veurer que un dels més eficassos medis per llibertar a la Pàtria dels nostre més que cruels enemichs és la illustració dels que generosament ofereixen per ella los seus béns, la sua comoditat, la llibertat personal, y la sua mateixa vida. [...] Aquest és lo gran motiu de que avuy en dia sian traydors molts, que, millor instruits, no ho serian, y de que lo Tirà Napoleón Bonaparte hagi encontrat Agents de sa perfidia en una noble y piadosa Nació la qual prefereix a tot la sua Religió, y ama de veras al seu Rey, y a la súa Pàtria. (pàgs. 5-6).

Considerava el traductor de la *Instrucció popular* que aquesta propaganda religiosopatriòtica havia de ser el primer deure de qualsevol eclesiàstic en les circumstàncies de guerra:

Iguals y tal vegada de majors efectes veuríam hare puntualment en nostra religiosa Pàtria entre los seus grans apuros, si tots los Eclesiàstichs per escrits y de paraula, en Sermons y en conversacions, no sols declamassen, com és just, contra lo Tirà Napoleón; més procurassem instruir fundamentalment y ab constància al poble y al Exèrcit, presentant-los de aquell los infames projectes baix lo aspecte y judici ab que los mira la Religió. (pàg. 8).

La *Instrucció popular* havia de servir tant als eclesiàstics com a qualsevol català per a difondre la necessitat d'una mobilització general contra els francesos. És a dir, havia de servir tant de guia de consulta per als dirigents i propagadors del moviment patriòtic com per a difondre entre la massa de la població el seu missatge:

Ab la que la generosa Catalunya tindrà en lo presente llans una guia certa y segura de part dels dignes exemplars Ministres del Santuari (tant profanat avuy en dia de nostres enemichs), a la qual direcció espiritual en la guerra y en pau confia la Santa Iglesia; y, en defecte de aquestos mestres sabis, podrà qualsevol Català fiel instruirse per si mateix llegint, u oint la present Instrucció en pròpia llengua o natiu idioma de Pàtria, que li ofereix aquest verdader compatrici. (pàg. 11).

L'imprès era una crida a la lluita contra l'invasor francès, tot remarcant-ne els aspectes religiosos:

Contra dels més cruels y ferotges enemichs nostres, de nostre Rey, y de nostre Déu; y dels degenerats patricis infames y vilísimos partidaris del major lladre de la Europa, destructor de nostre amable País y religiosos costums y opresor de la humanitat ... Napoleó malalparte, las veus de tots nosaltres reunits en un mateix esperit espanyol, veus de Pàtria, han de ser espantosas en las actuals molt críticas circumstàncias

de la més estravagant y afligent guerra, que en extrem nos apura a tots. [...] Ànimo pues Catalans: Religió y Justicia. Ells confian en la seu forza; més nosaltrés peleam en nom de nostre Déu tot poderós, implorant degudament, ço és: ab cor contrit y humiliat, la sua forta protecció; perquè és lo nostre unich verdader San Déu y supremo Sr. de tots los Exèrcits y de todas las victòrias. (pàgs. 3-4).

Entrant en el contingut estricte de la *Instrucció popular*, que ocupa les pàgines 12 a 64, els primers paràgrafs van destinats al desprestigi de l'enemic, i més concretament del seu cap, Napoleó, i la seva política:

—Qui és Napoleón Bonaparte?

—Als ulls del món se presenta com Emperador dels Francesos, més als ulls de la Fé no és sinó un azot de Déu per castich de molts Reys, y Regnes.

—Molts deuen ser els ressorts de aquest seu plan, o projecte destructor de la Europa?

—Basta per això la soltura, llibertat sense ningun límit, que ha donat a la ridícula ambició de avassallar a tot lo món, y de fer Reys y Prínceps als seus parents; y la nècia persuasió de que és obra sua la execució de aquests designis.

—Y per quins medis prossegueix y avansa lo seu plan?

—Autorisant ab las suas trampas lo robo, lo pillatge, la impietat, y lo desenfré de costums y passions, portant la guerra a altres Regnes, y no fent-la may a seu costat. (pàg. 14).

Un cop assenyalada la maldat de l'enemic cal cercar justificacions per a la lluita. Justificacions que abastaran, com veurem, un ampli ventall d'aspectes: religiosos, polítics, socials, nacionals, etc.:

—Voldria saber algunas de las causas especiales que justifican la resistència que fa la España als exèrcits francesos.

—Totas las lleys divinas y humanas autorizan als pobles y a las personas particulars perquè resistesquian ab la forza als lladres y als invasors de la sua seguritat.

—Hi ha encara alguna altre rahó?

—Lo dret quey tenim de recobrar a nostre Rey perfdament robat, de conservar la nostra religió santa, de mil maneras ultrajada, y de

mantenir al decoro de nostra patria invadida y atropellada ab la major villania. (pàgs. 21-23).

En aquesta justificació hi trobem a faltar una raó de la lluita contra Napoleó, la lluita per la llibertat. No s'hi fa referència al principi, però, davant les preguntes de «l'ignorant», haurà de cercar alguna resposta que no estigui en contradicció amb el seu missatge religiós i conservador alhora. Cal tenir present que s'acabava d'aprovar la Constitució de Cadis, «la Pepa» (dita així perquè va ser aprovada el dia de Sant Josep de l'any 1812), amb la qual l'autor de la *Instrucció popular* es troba força incòmode; per això, alhora que no pot criticar obertament la Constitució, producte d'un pacte entre absolutistes i liberals, fa esment a les necessitats de reformar-la. Vegem-ho:

—¿No aspiram també per aquest medi a conservar la nostra llibertat?

—Sí

—Explicam en que consisteix aquesta llibertat

—Nostra amada llibertat consisteix lo primer en conservar inviolablement al sagrat depòsit de nostra religió; lo segon en no ser esclaus, ni súbdits de aquest pèrfido usurpador; lo tercer en mantenir nostra Constitució, nostra sabia legislació y nostres venerables costums.

—¿Pues que no necesitan de reforma nostra Constitució, y alguna de nostras antiguas prácticas?

—La necessitan, tal vegade major de lo que comunament se creu; no perquè sia poch sàbia la nostra Constitució, ni perniciosos los costums, o prácticas nacionals; sinò perquè esta variació la han vingut a fer en cert modo necessària la successió mateixa dels sigles, y las relaciones ab los altres pobles.

—Se digué que venian los Francesos a fer aquesta reforma.

—De assó ells se jactaban. Més ni als francesos los toca ser mestres de España; ni España ha necessitat jamai pidolar de ells reforma, ni doctrina (La Constitució de la Monarquia Española está plena de innumerables sabis documents fundamentals, bastants per arreglar a qualsevol menos política; conforme se llegeix en la nostra Constitució del any 1812 en Càdiz).

[...].

—¿No es Sàbia la nova Constitució que donà ell a España desde Bayona?

—Miserable Constitució, fruit del atreviment y de la necedat, intriduida egañosament, sens consentiment ni consulta de la Nació.

[...]

—He oit grans alabansas de aquesta Constitució a alguns Espanyols.

—Aixís com hi ha Espanyols corromputs per los francesos, hi ha també qui són ciegos, y engañats. Uns y altres pertaïnen al número de nostres enemichs. (pàgs. 24-25).

Després del discurs teòric, cal posar-se en marxa. Aquest text, com tots els altres d'aquests tipus, proposa al final unes alternatives concretes, unes accions determinades que poden emprendre els seus lectors si han resultat convençuts pel missatge. En el nostre cas l'alternativa és molt clara: integrar-se a les guerrilles.

—¿Essent assó aixís, que debem fer los Espanyols en la present guerra?

—Ajudar per quants medis estiguien en nostras mans, ab que sia rebutada la forza, la violència, la crueltat, y la batxilleria del Usurpador.

—¿Y es bén fet que a més dels exèrcit se formian guerrillas o partidas de paisans armats que en qualsevol paratge o punt acometian al enemich?

—Aquest és refors o auxili molt oportú, alabable y digne de una Nació valenta y generosa, qual llibertat ha estat vilment invadida.

[...]

—Com pot autorisar a aquest nou medi de derramar sang la religió Catòlica, que en tot inspira benignitat y mansuetut?

—La religió catòlica que autorisà nostres guerrillas y alardes contra los Serracenos, ab major rahó autorisa a aquest esforç popular contra los Francesos, invasors de pitjor condició, no menos irreligiosos, més enganyosos, inichs, malvats y pèrfidos.

[...]

—Y aquell que no pot pelear ni servir en los exèrcits, ni en las guerrillas, estarà obligat a donar auxili a la pàtria?

—Exposant y perdent la sua vida los que se presentan en la batalla, ab més rahó déuhen los demás despendrerse per la mateixa causa dels seus caudals, de sas haciendas, de sa comoditat, y dels demás béns temporals; perquè tot és menos que la vida. (pàgs. 32-35).

La defensa de la religió i de la pàtria són indestriables, ja que els francesos són enemics de la fe cristiana i de la pàtria espanyola alhora. Per aquest motiu, no pas «*lo esperit de venjansa, sinó lo de la Santa Religió, Nació, y Pàtria ha de dirigir al verdader Espanyol en todas las suas Batallas.*» (pàg. 60). Per tant, aquells que morin en defensa de la religió i de la pàtria tindran el cel guanyat: «La mort, la qual de si es trista com pena que és del pecat, se fa suau, y fins també gloriosa quan se sofreix en defensa de la Religió, del Rey, y de la Pàtria.» (pàg. 43).

L'ODA A FERRAN VII

Aquesta *Oda* que, suposadament, el poble de Vilafranca del Penedès dedicà a Ferran VII al seu pas per la vila a finals de març de 1814, en el viatge de retorn un cop finalitzada la Guerra del Francès i en direcció a Madrid passant per Saragossa i València, fou escrita en castellà, suposem que per deferència al monarca al qual anava dirigida. És un text amb una orientació clarament liberal i el més curiós del cas és que Ferran VII, que entrà a Espanya com a monarca constitucional, un cop a València signà un decret, el 4 de maig, mitjançant el qual anul·lava l'obra de les Corts de Cadis i restablia l'absolutisme. Cosa que ni de lluny devien preveure els redactors de l'Oda, que donaven per eliminat definitivament l'Antic Règim a Espanya:

Las sombras tristes de ignorancia torpe
vanos fantasmas que el error impio
conservára obstinado, el negro averno
huyeron presurosas, seduciendo
a esta noche espantosa
de la santa verdad de luz hermosa.

L'Oda no deixa cap dubte sobre la seva orientació i devia de fer força mal d'orella a un Ferran VII que, tot i el mantell constitucional, era un absolutista convençut. Força mal de cap li devia provocar el recordatori del nefast període absolutista en què regnaren els seus avis i pares:

Yacia España en tenebrosa noche,
 De mil larvas y espectros quexada,
 Sombras funestas que ignorancia torpe
 Y cruel superstición amontonaban
 Sobre su suelo hermoso,
 Volviendolo en recinto pavoroso.
 Del fiero despotismo era oprimida
 su paciente cerviz: aherrojada
 con tan duras cadenas, su cabeza
 ¿Alzar pudiera? Solo servidumbre
 le ofrecia la suerte,
 Coyunda más pesada que la muerte.
 Víctima triste de un feroz tirano,
 juguete vil de su privanza impía,
 otro tirano más feroz pretende
 unirla al carro que ya cien Naciones
 tiraban humilladas;
 Por su cetro de hierro dominadas.

Després del passat, analitzat amb tints de túnel dels horrors, l'*Oda* feia una crida a la defensa de les llibertats que s'havien aconseguit en la guerra contra els francesos i que donaven sentit a aquesta lluita. Una lluita que també havia estat en defensa de la religió catòlica i d'un rei constitucional, però, sobretot, en defensa de la llibertat, com se'ns recorda insistentment:

No queremos vivir, si el ara santa
 del alma libertad extingue el fuego,
 que ha de vivificarnos; si Españolas
 Leyes dignas del hombre libre y justo
 nuestros pechos no rigen;
 si del error los monstruos nos afligen.
 La Religión augusta conquistemos
 que nuestros padres pura nos dexaron
 y nuestra independencia, y nuestros derechos,
 el Rey de entre las garras arrancado
 de su opresor malvado
 por la hispana constancia anonadado.
 Todo lo sufre el español resuelto
 a perecer primero que rompiera
 de vivir libre el juramento santo:
 «Vivir libre o morir» es su alto grito,
 grito vivificante,
 que resuena por todo un instante.

Corre de boca en boca; y cien mil pechos
desahoga oprimidos, que respiran
por la primera vez el aura dulce
de libertad, y viven nueva vida,
y en sabrosos acentos
expresan sin temor sus sentimientos.

Les esperances en un futur amb llibertat, deixant enrere l'absolutisme i la decadència cultural i econòmica del país, es feien sentir al document:

Promete renovar el siglo de oro,
con la Constitución feliz reinando.
Y más mi lengua temeraria puede
tantos bienes decir que produjera
aquel grito primero,
grito que resonó en el orbe entero?
El orbe repitió su eco sonoro,
y <<libertad>> clamando cien Naciones
sacuden las cadenas del tirano;
Eco de <<libertad>> que fulminate
hace su trono mismo
temblar, y sepultarse en el abismo.
¡Eco feliz! ¡Oh! nunca los oídos
dexen de percibirte, y deleitoso
placer infundas a las almas todas,
Y Religión, y Patria, y Rey, y Cortes,
Constitución, Fernando
Eternamente vayas publicando.

I acabava fent una mica la «pilota» al rei, això sí, sense deixar de recordar-li que devia la seva llibertat a la lluita dels patriotes i que era lloat en tant que monarca constitucional:

Vecinos venturosos de esta Villa,
que teneis el consuelo inexplicable
de ver a vuestro Rey en su recinto,
al Rey de la Nación tan deseado,
en alegres clamores
entonad a los aires sus loores.
Sus virtudes decid, y sus desgracias
y el amor entrañable del heroico
Pueblo Español, que tantos sacrificios
por la libertad hizo, y fervorosos
Clamad con voz festiva:
Viva Fernando, para siempre viva.

A MODE DE CONCLUSIÓ

Com hem pogut comprovar amb aquesta petita mostra de documents impresos al Penedès, literatura popular i lluita política anaren estretament lligats durant la primera meitat del segle XIX. La confrontació política central d'aquesta primera meitat del segle entre absolutistes i liberals va tenir una incidència important en la literatura popular. Aquesta literatura permetia als dos bàndols en lluita fer arribar els seus missatges d'una manera entenedora a una part important de la població que restava lluny dels grans debats polítics, tot i que directament afectada pels canvis, amb el seus problemes i avantatges que comportaven.

L'estudi d'aquesta documentació, bona part de la qual pot trobar-se dispersa a arxius locals i comarcals, i, fins i tot particulars, pot aproximar-nos una mica més a la vida quotidiana de la gent i al seu univers cultural i ideològic. Aspecte gens negligible aquest darrer, en uns moments de canvis profunds a la societat.

NOTES

- (1) He tractat més àmpliament aquest tema a Ramon ARNABAT: «Liberals i realistes en la literatura de canya i cordill durant el Trienni liberal (1820-1823)», dins Josep M. SOLÉ SABATÉ (dir.): *Literatura, Cultura i Carlisme*, Barcelona, 1995.
- (2) Concretament a la caixa «Fullets i edicions vilafranquines. Segle XIX-II». Agraïm al senyor Antoni Sabaté Mill les facilitats donades per a la seva consulta.